

بازتاب قرآن و حدیث در اشعار سید حمیری

دکتر ابراهیم فلاح

عضو هیات علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد ساری

چکیده

نوشتاری که در پیش روی دارید کوشش و پژوهشی است درباره بازنمایی جلوه‌هایی از قرآن و حدیث در اشعار سیدحمیری؛ که یکی از شعرای متعهد اسلام است و در اشعارش فراوان از آیات و احادیث در جهت اثبات حقانیت اهل بیت (ع) استمداد جسته و با احتجاج به قرآن کریم و احادیث آن را برهانی می‌کند. اثرپذیری سید حمیری از قرآن و حدیث پیدا و آشکار و از نوع اثرپذیری گزاره‌ای اقتباسی و تضمین است که با غرض استشهاد و استناد برگزیده شدند. بهره‌گیری و اثرپذیری سید از قرآن و حدیث به سروده‌اش حرمت و قداست بخشید تا آنجا که امام صادق (ع) وی را «سیدالشعرا» نامیده‌اند.

واژه‌های کلیدی: قرآن، حدیث، سید حمیری؛ شعر، اقتباس.

مقدمه

قرآن و حدیث به عنوان دو سرچشمه مذهب و معرفت همواره مورد توجه شعراء و نویسندگان بوده است. آذین‌بندی سخن و شعر با آیات قرآن و حدیث شیوه‌ای پسندیده و گونه‌ای اعتقاد و احترام به این دو منبع ناب است و از سوی بسیاری از صاحبان فقه و تفسیر مهر جواز یافته است. به‌عنوان مثال عبدالله بن عباس، مفسر معروف قرآن و شاگرد حضرت علی (ع)، بر استفاده از شعر در تفسیر و شرح آیات تأکید ورزیده، و عبارت «الشعر دیوان العرب» در کتب

متعددی از وی نقل شده است. (المبرّد، الفاضل فی اللغة، ص ۱۶) شعر عربی از سویی ابزاری تبلیغی برای دفاع از قبیله یا حزب و مذهب بوده و از سوی دیگر راهی برای تحقیق و بحث در علوم مختلف اسلامی و ادبی.

زنده‌ترین و سحرآمیزترین گفتارها و بیان‌ها در شعر متجلی است و جایگاه خاصی برای شعر در اغلب رشته‌های علم و معرفت وجود دارد. در این رابطه از حضرت رسول اکرم (ص) نقل شده است که: «ان فی البیان لَسِحْرًا و انّ من الشعرِ لحکمة» (العبیدی، التذکرۃ السعدیة، ص ۱۹۰) سید حمیری با تمامی توانش که هنر شعرگویی بوده و با زبان به دفاع از حق برخاسته و با استشهاده به آیات قرآن و احادیث به احتجاج در مقابل مخالفان پرداخته و در ترویج علوم قرآنی کوشیده است.

سید حمیری

ابوهاشم (ابوعامر) اسماعیل بن محمد بن یزید بن ربیعہ حمیری به سال ۱۰۵ هـ ق در عمان به دنیا آمد، ولی در بصره زندگی کرد. (امین، اعیان الشیعة، ج ۳، ص ۴۰۵)

مشهور به سید است؛ در صورتی که نه علوی است و نه فاطمی (الاصفهانى، الاغانى، ج ۷، ص ۲۴۸) با امام جعفر صادق (ع) ملاقات نمود. امام فرمودند: مادرت ترا سید نامید و تو سید و سرور شعراء هستی و سید درباره لقبش این‌گونه سرود:

و لقد عَجِبْتُ لِقَائِ لِي مَرَّةً علامة فهمٍ من الفقهاء
سَمَّاكَ قَوْمُكَ سَيِّدًا صَدَّقُوا بِهِ انت الموافقُ سَيدُ الشعراء

(الکشی؛ رجال، ص ۲۴۵)

سید یکی از مشهورترین شاعر شیعی به‌شمار می‌آید که در دفاع از مذهب شیعه، شعر بسیار سروده است. از جوانی به تشیع گرائید، پدر و مادرش دشمن علی (ع) و از خوارج و اباضی^۱ مذهب بودند و امام علی (ع) را سب و لعن می‌کردند. (المرزبانی، اخبار شعراء شیعه، ص ۱۵۴). به جهت اعتقاد عمیق سید به خاندان طهارت، والدینش قصد کشتن‌اش را داشتند که او به عقبه بن سلم مهنّا امیر شیعی بصره پناه برد و تا مرگ پدر در خانه او بسر برد. در زمان سقوط دولت اموی، مذهب تشیع در بصره رونق پیدا کرد و حاکم بصره نیز شیعیان را حمایت می‌کرد. در این موقع بصره محل اجتماع گروه‌ها و فرقه‌ها و مذاهب مختلف اسلامی بود. نهضتی بر علیه امویان و استبداد سیاسی آن‌ها در بصره وارد عمل شده بود که گردانندگان این نهضت بیشتر از شیعیان بودند. سید در دوران مخفی زندگی‌اش بیشتر در مساجد و حلقه‌های درسی و عقیدتی بسر می‌برد. از این رهگذر و تفسیر و فقه و حدیث و ادب و کلام را فرا گرفت. بیش از همه به حدیث

۱- اباضی: پیروان عبدالله بن اباض که در زمان مروان بن محمد قیام کردند، معتقد بودند که مخالفان کافر است و بیشتر صحابه و علی (ع) را کافر می‌پنداشتند. (الاصفهانى، الاغانى، ج ۷، ص ۲۵۰)

و قرآن توجه داشت و سعی می‌کرد که آل علی (ع) را از طریق این دو باز شناساند، البته آن چه مسلم است، تاریخ نگاران اتفاق نظر دارند که سید حمیری در مدتی از عمر خود پایبند مذهب کیسانی^۱ و قائل به امامت محمد بن حنفیه بوده است و اشعار سید هم گویای این مطلب است که معتقد بوده محمد بن حنفیه با ۴۰ نفر از اصحابش در کوه‌های رضوی غایب گردیده است. ولی بعد از ملاقات با امام جعفر صادق (ع) تغییر مذهب داده و به مذهب راستین جعفری گرائید. (امینی، نجفی، الغدیر، ج ۲، ص ۲۵۰) سید در این زمینه اشعاری دارد و به اتهاماتی که بر علیه او وارد شده، پاسخ داده است. ابن شهر آشوب نقل می‌کند، که نزد امام صادق (ع) نام سید حمیری برده شد. امام صادق (ع) فرمود: سید کافر است. به سید حمیری خبر رسید، سید نزد امام رفت و گفت: ای سرور من. آیا من با این که بی‌اندازه شما را دوست دارم و مردم هم در این رابطه دشمن من شده‌اند با این وجود من کافر؟ امام فرمود: این دوستی شما چه فایده‌ای دارد برای این که امام زمان خود را نمی‌شناسی. پس دست سید را گرفت و وارد خانه‌ای شدند و نماز گزارند. بعد از آن امام، قبر واقع شده در آن منزل را با دست زد و قبر شکافت و شخصی از قبر خارج شد و خاک را از سر و صورتش زدود و امام صادق (ع) به او فرمود: تو کیستی؟ گفت: من محمد بن علی (ع) و کنیه ام ابن الحنفیه است. پس محمد بن حنفیه گفت: شما چه کسی

هستید؟ امام فرمود: من جعفر بن محمد (ص) حجت زمان، در اینجا بود که سید سرود:

تجعفرت باسم الله فيمن تجعفرا
و أيقنت أن الله يعفو و يغفر

(الکشی، رجال، ص ۲۴۵)

وفات او به سال ۱۷۹ هجری قمری در سن ۷۴ سالگی اتفاق افتاد و به امر هارون الرشید از جنازه‌ی او تجلیل و تشییع به عمل آمد. اکنون قبرش در محله شیعه نشین کرخ بغداد در جُئیتة جنب قطیع الربیع واقع است (طهرانی، الذریعه، ج ۱، ص ۲۶۸)

مقام و منزلت ادبی سید حمیری

سید حمیری از شاعران بزرگ در عصر عباسی است. از شعراء پیشتاز و دارای طبع نیکو و از جمله شاعرانی است که در دوره اسلامی و جاهلیت بیشترین اشعار را سروده‌اند. مورخان گفته‌اند: سه تن در جاهلیت و عصر اسلامی بیشترین اشعار را سرودند. بشّار، ابوالعاهیه و سید حمیری. (الاصفهانی، الأغانی، ج ۷، ص ۲۴۹)

در عظمت و جایگاه و منزلت ادبی سید حمیری همین بس که امام صادق (ع) به او فرمود: «انت سید الشعراء» تو سید و سرور شاعران هستی.

سید شاعری است با ذوق، که تکلف در شعر او نیست و جزو شعرای متعهد و انقلابی است.

۱- فرقه‌ای از شیعه امامیه که پیرو کیسان از شاگردان محمد بن حنفیه هستند (الاصفهانی، الاغانی، ج ۷، ص ۲۵۰)

در اشعارش سعی داشت که از ائمه دفاع کند، و قیام کربلا را در یاد خلق زنده نگاه دارد. و با سروده‌های جانسوزش انگیزه‌های ارجمند قیام حسینی را روشن کند. سید می‌گوید: ای حسین (ع)، بعد از تو زندگی لذتی ندارد و مردم هر کدام به وسیله‌ای متوسل می‌شوند اما من به محبت آل محمد (ص) توسل می‌جویم. در آنجا که می‌سراید:

أمرُّ عَلَى جَدِّهِ الْحَسِيِّ	ن و قُلْ لِأَعْظَمِهِ الزَّكِيَّةِ
يَا أَعْظَمًا لَا زَلَّتْ مِنْ	وطفاء ساكبة رويته
مَا لَدَّ عَيْشٍ بَعْدَ رَضٍّ	ك بالجياد الأعوجية...
فَإِذَا مَرَّرْتَ بِقَبْرِهِ	فأطل به وقف الميية
و ابك المطهر للمطهر	و المطهرة الزكية...
وَإِذَا الرِّجَالُ تَوَسَّلُوا لِلْمَطْهَرِ	و المطهرة الزكية

(شبر، ادب‌الطف، ج ۱، ص ۲۰۰-۱۹۸)

تعهد و التزام در سرتاسر اشعار سید حمیری موج می‌زند او دلبسته اهل بیت (ع) و واله و شیدای خاندان عصمت و طهارت است. به نظرش مجلسی که صحبت از این خاندان نباشد ارزشی ندارد و دوست ندارد در مجلسی که ذکر اهل بیت (ع) نیست، بنشیند. یکی از فرزندان ابوالأسود دوئلی نقل می‌کند: ما همراه سید نزد عمرو بن العلاء نشسته بودیم و گفتگو می‌کردیم و وقتی مشغول سخن گفتن در کشت و زرع و امور دنیوی شدیم، سید ناگهان بلند شد که مجلس را ترک کند، هنگامی که سببش را پرسیدم در جواب گفت:

إِنِّي لِأَكْرَهُ أَنْ أُطِيلَ بِمَجْلِسِ	لَا ذَكَرَ فِيهِ لِفَضْلِ آلِ مُحَمَّدٍ
لَا ذَكَرَ فِيهِ لِأَحْمَدَ وَ وَصِيَّهِ	وَ بَنِيهِ ذَلِكَ مَجْلِسٌ نَطْفُ رَدِي

(امینی، الغدير، ج ۲، ص ۲۴۳)

در اشعار سید حمیری فنون مختلف و اغراض بسیاری یافت می‌شود. مانند غزل، هجو، مدح، رثاء، وصف ولی اکثر اشعار او در مدح است؛ مدحی خالصانه، نه مدحی رایج که هدف شاعران آن، رسیدن به متاع دنیا و دست یافتن به صله است. (همان، ۲۴۱)

سید حمیری در علوم مختلفی مانند نحو و لغت و بلاغت و فقه و کلام و علوم قرآنی و تاریخ صاحب نظر و در فهم مفاهیم ارزشمند قرآن کریم بسیار توانا بود. این دقت و عمق فهم سید از مفاهیم قرآنی را می‌توان در خلال اشعار او جستجو نمود. سید با توسل به قرآن و اهل بیت (ع) معانی بلندی در اشعارش آورده است. که او را از دیگر شعرای عصرش متمایز می‌سازد. البته با کمال تاسف باید گفت: بیشتر اشعار سید حمیری به علت کوبندگی و تهاجم علیه بنی امیه و بنی

عباس و به علت سانسور و تفتیش دستگاه اموی از بین رفت (طه حسین، حدیث الاربعاء، ج ۲، ص ۳۰۸-۳۰۹)

اقتباس آیات و احادیث در اشعار سید حمیری

سید حمیری شاعری است که در اشعارش استادانه و آگاهانه و با ظرافت از آیات قرآنی و احادیث معصومین (ع) استمداد طلبیده و اشعارش را مزین به کلام الهی نموده است. سید در اشعارش بیشتر به مدح و منقبت علی (ع) پرداخته و از فرهنگ قرآنی خود در جهت اثبات علم و آگاهی حضرت و در بیان ولایت اهل بیت (ع) و طهارت ائمه اطهار (ع) و غیره مدد می‌گیرد و با استشهاد و احتجاج به قرآن کریم آن را برهانی می‌کند. در این مقاله سعی بر آن است که روی مواردی بیشتر تکیه شود که متضمن آیات قرآن کریم و احادیث پیامبر (ص) و ائمه اطهار (ع) است. از جمله:

۱- حدیث کساء (آیه تطهیر)

سید با اقتباس از آیه ی «أَنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا (احزاب، ۳۳) با معرفی این که اهل بیت پیامبر (ص) حضرت علی (ع) و فرزندان ایشان هستند و ولایت ایشان را خداوند واجب کرده است. با استشهاد به این آیه اشعار بسیار جالبی سروده است:

أَهْلُ الْكِسَاءِ أَحَبَّتِي فَهَمُّ اللَّذْوِ فَرَضَ الْإِلَهُ لَهُمْ عَلَيَّ وَلائِي
وَلِمَنْ أَحَبَّهُمْ وَالِي دِينِهِمْ فَلَهُمْ عَلَيَّ مَوَدَّةٌ بِصَفَاءِ

(امین، اعیان الشیعه، ج ۲، ص ۴۱۹)

۲- مدح و منقبت علی (ع) با استناد به احادیث و قرآن

علی (ع) به هنگامی که پیامبر (ص) رحلت نمود. امور تدفین آن حضرت را به عهده داشت؛ در حالی که صحابه در سقیفه بنی ساعده گرد هم آمدند تا خلافت را میان خودشان تقسیم کنند. سید در فضیلت علی (ع) به حدیث پیامبر (ص): «أنا مدينة العلم و علیُّ بأبها. فمن أراد العلمَ فليأت البابَ (مجلسی، بحار الانوار، ج ۳۸، ص ۱۸۹) استشهاد می‌کند که علی (ع) دروازه شهر علم است و نیز به این حدیث پیامبر (ص) که «أفضاكم علی» و بنا بر روایت ابن عباس از خلیفه ی دوم «و أفضانا علی» (الحاکم نیشابوری، مستدرک، ج ۳، ص ۳۰۵) اشاره می‌کند و اشعار بسیار جالب و متنوعی در این موضوعات سروده است:

مَنْ ذَا تَشَاغَلَ بِالنَّبِيِّ وَغَسَلِهِ وَرَأَى عَنِ الدُّنْيَا بِذَاكَ عَزَاءَ
مَنْ كَانَ أَعْلَمَهُمْ وَأَفْضَاهُمْ وَمَنْ جَعَلَ الرَّعِيَّةَ وَالرُّعَاةَ سَوَاءَ
مَنْ كَانَ بَابَ مَدِينَةِ الْعِلْمِ الَّذِي ذَكَرَ النُّزُولَ وَفَسَّرَ الْأَبْنَاءَ
مَنْ قِيلَ لَوْلَاهُ وَ لَوْلَا عِلْمُهُ هَلَكُوا وَعَانُوا فِتْنَةَ صَمَاءَ

(دیوان سید حمیری، ص ۲۴)

۳- خوابیدن حضرت علی (ع) در بستر حضرت رسول (ص)

سید حمیری در قصاید بسیاری حادثه‌ی «لیلة المبيت» را متذکر شده و در تبیین آن از قرآن مجید به نحو احسن استفاده نموده است که در ذیل به آن اشاره می‌شود.

و لیلۃ کادالمشرون محمداً شری نفسه الله إذبت لا تشری
فبات مبيتاً لم یکن لیبیته ضعیف، عمود القلب مُنتفخ السحر

(امین، اعیان الشیعه، ج ۲، ص ۴۲۳)

در اشعار فوق سید آیه‌ی «من الناس من یشری نفسه ابتغاء مرضات الله (بقره، ۲۰۷) را اقتباس نموده است.

و در قصیده‌ی دیگر با نام «اَوَّلَ مؤمن» حادثه‌ی «لیلة المبيت» را متذکر می‌شود؛

که علی (ع) همان کسی است که در حادثه‌ی مبيت به جای پیامبر (ص) در بسترش خوابید تا شر و کینه دشمن برطرف شود و این چنین می‌سراید:

و من الذی قدبات فوق فراشیه و أدنی و ساد المصطفی فتوسدا
و خمر منه وجهه بلحافه لیدفع عنه کید من کان أكیدا

(دیوان سید حمیری، ص ۷۵، اعیان الشیعه، ج ۳، ص ۴۲۳)

۴- علی (ع) کوکب دزی

سید حمیری در این باره اشعار بسیار زیبایی دارد که چنین است:

زیتونه طلعت فلا شرقیة تلقی و لا غربیة پ فی المحدث
ما زال یشرق نورها من زیتها فوق السهول و فوق صم الجلمد
و سراجها الوهاج أحمد والذی یهدی إلى نهج الطریق الأزهد

(امین، اعیان الشیعه، ج ۳، ص ۴۲۱)

در اشعار فوق سید به آیه‌ی کریمه «الله نور السموات والأرض مثل نوره کمشکاة فیها مصباح المصباح فی زجاجة الزجاجه کأنها کوکب دزی یوقد من شجرة مبارکة زیتونه لا شرقیة و لا غربیة یکاد زیتها یضیء و لو لم تمسه نار نور علی نور یهدی الله لنوره من یشاء یضرب الله الأمثال للناس والله بکل شیء علیم (نور/ ۳۵) اشاره کرده است.

در تفسیر آیه فوق امام رضا (ع) می‌فرمایند: این مثلی است که خداوند بلندمرتبه برای ما زده است. و از او روایت شده است. «الله نور السموات و الأرض». فرمود: خداوند عزوجل چنین است: «مثل نوره» فرمود: محمد (ص) است «کمشکاة» فرمود: سینه محمد (ص) است. «فیها مصباح» فرمود: در آن نور علم یعنی نبوت است. «المصباح فی زجاجة» فرمود: علم رسول خدا (ص) که به سینه علی (ع) منتقل شده است. «الزجاجة کأنها» فرمود: گویا آن کوکب دزی

يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مَبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ « فرمود: آن امیرالمؤمنین علی (ع) است که نه یهودی است و نه نصرانی «یکاد زیتها یضیء و لو لم تمسسه» فرمود: علم و دانش از دهان دانشمندان آل محمد (ص) قبل از این که به آن نطق کنند خارج می شود. «نور علی نور» فرمود: امامی به دنبال امام دیگر. (صدوق، توحید، ص ۲۰۹)

۵- علم و آگاهی حضرت علی (ع)

احادیث بسیاری از اهل بیت (ع) و خود حضرت علی (ع) موجود است که مقصود از آیه ی «قل کفی بالله شهیداً بینی و بینکم و من عنده علم الكتاب (رعد/ ۴۴) علی (ع) است. از امام جعفر صادق (ع) روایت شده است که فرمود: علی (ع) کسی است که علم کتاب نزد اوست. و حضرت علی (ع) می فرمایند: بدانید و آگاه باشید علمی که حضرت آدم از آسمان به زمین آورد و تمام آن چه که پیامبران از آدم تا خاتم به آن برتری داده شدند در نزد خاندان خاتم پیامبران موجود است. سید در این مورد اشعار زیبایی سروده است از آن جمله:

من عنده علم الكتاب و حکمه
منه شاهد یتلوه منه نذارا
علم البلیا و المنایا عنده
فصل الخطاب نمی آلیه و صارا

(دیوان سید حمیری، ص ۱۰۳)

۶- انفاق و ایثار حضرت علی (ع)

آیه ی کریمه «و یؤثرون علی أنفسهم و لو کان بهم خصاصة» (حشر، ۹) در مورد شرح انفاق و ایثار حضرت علی (ع) است. که با این که دستش بسته است، ولی دیگران را بر خود ترجیح می دهد. داستان از این قرار است که مردی از گرسنگی به نزد پیامبر (ص) می آید. پیامبر (ص) برای رفع گرسنگی از همسرانش می پرسد، که پاسخ می دهند: چیزی در منزل به جز آب موجود نیست. سپس پیامبر می فرمایند. چه کسی این مرد را امشب از گرسنگی نجات می دهد. علی (ع) پاسخ می دهد. ای رسول خدا من این را سیر می کنم و به نزد حضرت فاطمه (س) رفت و از او پرسید: ای دختر رسول خدا آیا در منزل غذایی موجود است؟ فاطمه (س) فرمود: به جز غذای کودکان غذای دیگری در منزل نداریم ولی با وجود آن همین غذا برای مهمان ترجیح دارد؛ و پیامبر (ص) به علی (ع) می فرمایند: پروردگار از عمل شما شگفت زده شده است. لقد عجب الرب من فعلکم البارحة. (ابن شهر آشوب، مناقب، ج ۲، ص ۷۴)

سید حمیری هنرمندانه و با دقت بسیار در این باره اشعار جالب توجهی سروده است.

قائلُ لبنيّٰ إنّي غریبٌ
جائعٌ قد أتیتکم مستجیرا
فبکی المصطفیٰ و قال: غریبٌ؟
لا یکنُ للغریبِ عندی ذکورا
من یضیفُ الغریبُ؟ قال علیُّ
أنا للضیفِ. إنطلق ماجورا

ابنة العمِّ عندنا شيءٌ من الزرا
كفُّ برِّ. قال: اصنعيه فإنَّ
ثمَّ أطفى المصباحَ كي لا يراني
جاهدَ يلمظُ الأصابعَ و الضيب
عَجَبَتْ مِنْكُمْ مَلَائِكَةُ اللّهِ
و لَهُمْ قال يُوثِرُونَ عَلَيَّ أَنْ
دِر؟ فقالت: أراهُ شيئاً يسيرا
اللهُ قد يجعلُ القليلَ كثيراً
فأخلى طعامه مَوْفورا
فُ يراهُ إلى الطعامِ مُشيرا
هـ و أرضيتُمُ اللطيفَ الخيرا
فسهيم قال ذاك فضلاً كبيراً

(همان، ص ۷۴)

۷- حادثه مباحله با اهل نجران و بیان ولایت و طهارت اهل بیت (ع)

سید حمیری در اشعار بسیاری از آیهی مباحله «فَقُلْ تَعَالَوْا نَدْعُ أَبْنَاءَنَا وَ أَبْنَاءَكُمْ (آل عمران/۶۱) استمداد جسته و آن را طرح نموده که به یک مورد از آن اشاره می‌شود:

و قد قال النبیُّ لکم و أتمم
عبادالله إننا اهلُ بیتِ
تعالوا ندعُ أنفسنا فندعوا
و أنفسکم فنبتهلِ ابتهالاً
فقد قال النبیُّ و کان طباً
إذا جحدوا الولاءَ فباهلوهم
حضورٌ للمقالةِ شاهدونا
برانا الله کُلّاً طاهرینا
جمیعاً والأهالی و البنونا
إلیه لیلعن المتکدِّ بینا
بما یأتی و أزکی القائلینا
إلی الرحمن تأتوا غلبینا

(امین، اعیان الشیعه، ج ۱۳، ص ۴۲۷)

چون سید جزو شعرای ملتزم و متعهد بوده در سرتاسر دیوانش از قرآن و احادیث نبوی اقتباس و تضمین نموده است. تمام تلاش و کوشش سید، در دفاع از پیامبر (ص) و اهل بیت پاک آن حضرت و به ویژه اثبات امامت و ولایت امام علی (ع) و هجو دشمنان آن حضرت منحصر گشته است. و لذا به جرأت می‌توان گفت: دیوان سید حمیری آئینه تمام‌نمای قرآن و احادیث است و بازتاب قرآن و احادیث در آن کاملاً مشهود است.

سید درد جامعه و مردم را تشخیص داده و درمان آن را داشتن بصیرت کافی و شناخت پیامبر (ص) و امامان شیعه و عمل به دستورات قرآن و پیروی از پیامبر (ص) و اهل بیت (ع) را تنها راه رسیدن به سعادت و خوشبختی می‌داند. در زمانی که شاعران هرزه گو و هتاک مشغول مداحی خلفا و سلاطین اموی و عباسی بودند، و فقط برای گذراندن امور به تملق و چاپلوسی مشغول بودند. سید حمیری جوانمردانه فریاد برمی‌آورد و بر شاعران بی‌هویت می‌تازد. در آنجا که بشار را مورد خطاب قرار می‌دهد:

ای مداح بندگان تا متاع دنیا به تو بخشند، همه چیز برای خداست نه بندگان، از خدا طلب

کن و امیدوار باش و اشخاص بخیل و پست را برای دریافت صلّه و انعام بخشنده بخوان:

اِيْمَها المادِحُ العبادَ لِيُعْطى	اِنَّ لَهِ ما بايْدى العبادِ
فَأَسْأَلُ اللّهُ ما طَلَبْتَ اِليْهِمْ	وَارْحُ نَفْعَ المُنْزَلِ العَوّادِ
لا تَقُلْ فى الجوادِ ما لَيْسَ فىهِ	و تُسَمِّى البَخيلَ باسْمِ الجوادِ

(الاصفهانی، الأغانی، ج ۷، ص ۲۵۶)

سید علاوه بر این که در اشعارش از قرآن اقتباس نموده در بسیاری از موارد به احادیث نبوی و اهل بیت (ع) استشهاد نموده است که در ذیل به چند نمونه از آن اشاره می‌گردد.

۱- شناخت امام و حجّت زمان

از پیامبر (ص) درباره ی ولایت و ضرورت شناخت امام و حجّت زمان؛ روایتی نقل شده که محدثان درباره آن ادّعی تواتر یا استفاضه نموده‌اند. «مَنْ ماتَ و لَمْ یَعْرِفِ اِمَامَ زمانه مات مِیتَهُ جاهلیة» (امینی نجفی، الغدير، ج ۱۰، ص ۴۲۰) کسی که امام زمان خودش را نشناسد به مرگ جاهلیت مرده است و مرگ را با جهل و نادانی به آغوش کشیده است. و این نشان دهنده اهمیت ولایت است. سید در این باره و با اقتباس از حدیث فوق چنین سروده است:

فَمَنْ لَمْ یَعْرِفِ اِمَامَ زمانه	و مات فَقَدْ لا قى المِیتَةَ بالجهلِ
------------------------------------	--------------------------------------

(دیوان سید حمیری، ص ۱۶۳-۱۶۲)

۲- علی (ع) وصی بلا فصل پیامبر (ص)

سید در قصاید بسیاری حدیث پیامبر (ص): «أما ترضی یا علیُّ أنْ تَكونَ مِنّی بمنزلةِ هارونَ مِن موسى إِلا أَنَّهُ لا نَبیَّ بَعْدی» (ابن شهر آشوب، مناقب، ج ۳، ص ۱۱۲) و داستان روز غدیر و حدیث: «من كنتُ مولاهُ فهذا علیٌّ مولاهُ» (مجلسی، بحار الانوار، ج ۳۷، ص ۱۱۱) را متذکر شده و در جهت اثبات غدیر کوشیده است. بیان برادری بین رسول خدا (ص) و علی (ع) و شرح منزلت ایشان در نزد رسول خدا که به منزله نسبت هارون به موسی است و این که علی (ع) برادر و وصی پیامبر است، از جمله مواردی است که مورد بررسی و تحلیل سید قرار گرفته که به یک مورد از آن اشاره می‌شود:

أشْهَدُ باللّهِ وِ آلائِهِ	و المرءُ عَمّا قاله يُسألُ
أَنَّ عَلیَّ بنَ أبی طالبٍ	خَلیفَةُ اللّهِ الَّذی یَعْدِلُ
یَكنُ وصیُّ خازنُ عِندَهُ	عَلِمُ مِنَ اللّهِ بِهِ یَعْمَلُ
قَدْ قامَ یومَ الدَّوحِ خیرُ الوری	یَوجِهُهُ لِلناسِ یَسْتَقْبِلُ

و قَالَ مَنْ قَدْ كُنْتُ مَوْلَى لَهُ فَذَا لَهُ مَوْلَى لَكُمْ مَوْلى
(امینی نجفی، الغدير، ج ۲، ص ۲۲۷)

۳- دوستی رسول خدا و علی (ع) و حدیث الطائر المشوی

سید حمیری در قصیده‌ی بسیار زیبایی حدیث الطائر المشوی را به تصویر کشانده و آن را به شعر در آورده است. این حدیث که از انس روایت شده در مجامع روایی شیعه و سنی نقل گردیده است: «إِنَّهُ أَتَى النَّبِيَّ (ص) وَ عِنْدَهُ طَائِرٌ فَقَالَ: اللَّهُمَّ إِنِّي بِأَحَبِّ خَلْقِكَ إِلَيْكَ يَا كُلُّ مَعَى مِنْ هَذَا الطَّيْرِ فَجَاءَ أَبُو بَكْرٍ فَرُدُّهُ، ثُمَّ جَاءَ عُمَرُ فَرُدُّهُ، ثُمَّ جَاءَ عَلِيُّ فَأَذِنَ لَهُ» (مجلسی، بحار الانوار، ج ۳۸، ص ۱۸۸)

بر اساس این حدیث، دوستی پیامبر (ص) با علی (ع) را حتی در مسائل عادی می توان مشاهده کرد، که پیامبر (ص) حاضر نیست غذای لذیذی که نزدش هست را بدون علی (ع) بخورد و با وجود علی (ع)، این غذا لذیذ و خوشمزه است. سید حمیری در این باره چنین سروده است:

نُبِّئْتُ أَنَّ أَبَانَا كَانَ عَنِ أَنْسٍ فِي طَائِرَةٍ جَاءَ مَشْوِيًّا بِهِ بَشْرٌ أَدْنَاهُ مِنْهُ فَلَمَّا أَنْ رَأَاهُ دَعَا أَدْخِلْ إِلَيَّ أَحَبَّ الْخَلْقِ كُلِّهِمْ فَاعْتَرَى بِالْبَابِ مُغْتَرًّا فَقَالَ لَهُمْ مَنْ ذَا؟ فَقَالَ عَلِيُّ قَالَ أَنْ لَهُ أَهْلًا وَسَهْلًا يَخْلَصَانِي وَ ذِي ثِقَتِي	يَرُوى حَدِيثًا عَجِيبًا مُعْجَبًا عَجِبَا يَوْمًا وَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ مُحْتَجِبًا رَبًّا قَرِيبًا لِأَهْلِ الْخَيْرِ مُتَّجِبًا طَرَأَ إِلَيْكَ فَأَعْطَاهُ الَّذِي طَلَبَا مَنْ ذَا وَ كَانَ وَرَاءَ الْبَابِ مُرْتَقِبًا شَانًا لَهُ أَهْتَمَّ مِنْهُ الْيَوْمَ فَاحْتَجِبَا وَ مَنْ لَهُ الْحُبُّ مِنْ رَبِّ السَّمَاءِ وَجِبَا
---	--

(دیوان سید حمیری، ص ۳۲ و ۳۱)

۴- اولین شخصی که با پیامبر (ص) نماز گذارد و کسی که برادر رسول خداست

سید حمیری در بیان حضرت علی (ع) که فرمود: «أَنَا أَوَّلَ رَجُلٍ صَلَّى مَعَ النَّبِيِّ (ص)» (ابن شهر آشوب، مناقب، ج ۲، ص ۱۹) و درباره‌ی حدیث پیامبر (ص): «أَنْتَ أَخِي فِي الدُّنْيَا وَ الْآخِرَةِ» (الترمذی، صحیح، ج ۵، ص ۶۳۶) اشعار جالب توجهی سروده است. و با اقتباس از احادیث فوق، کلام خویش را ماندگار کرده و می توان گفت علت بقا و ماندگاری اشعار سید حمیری این است که در همه سروده‌هایش از کلام الهی قرآن کریم و احادیث نبوی (ص) و سخنان امامان بر حق مدد گرفته و اشعارش را مزین نموده است که نمونه‌ای از آن چنین است:

وَ كَانَ لَهُ أَخًا وَ أَمِينًا غَيْبٍ عَلِيُّ الْوَحْيِ الْمَنْزَلُ حِينَ يُوْحَى

و كان لِأَحْمَدَ الْهَادِي وَزِيْرًا كما هَارُونَ كَانُ وَزِيْرَ مُوسَى
وَصِيْرُ مُحَمَّدٍ وَ أَبُوْبْنِيهِ وَ أَوَّلُ سَاجِدٍ لِّلَّهِ صَلَّى
(ديوان سید حمیری، ص ۲۷)

۵- علی (ع) جداکننده حق و باطل

درباره ی توصیف منزلت و جایگاه حضرت علی (ع) در قیامت و اینکه حضرت علی (ع) یعسوب المومنین است، از پیامبر اکرم (ص) احادیثی نقل شده است، از آن جمله: ابوذر و سلمان فارسی روایت کرده اند: «اِخْذَ النَّبِيُّ بِيَدِ عَلِيٍّ، فَقَالَ إِنَّ هَذَا أَوَّلُ مَنْ بِي، وَ هَذَا أَوَّلُ مَنْ يُصَافِحُنِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَ هَذَا الصِّدِّيقُ الْكَبِيرُ وَ هَذَا فَارُوقُ هَذِهِ الْأُمَّةِ يَفْرُقُ بَيْنَ الْحَقِّ وَ الْبَاطِلِ وَ هَذَا يَعْسُوبُ الْمُؤْمِنِينَ وَ الْمَالُ بِعُسُوبِ الظَّالِمِينَ». (ابن شهر آشوب، مناقب، ج ۳، ص ۲۲۶) پیامبر (ص) در این حدیث به معرفتی علی (ع) می‌پردازد اولین کسی که در روز قیامت بامن مصافحه می‌کند. صدیق الاکبر فاروق اَلامّه و یعسوب الدین (مجلسی، بحارالانوار، ج ۳۸، ص ۱۲۷) از عناوین زیبایی است که پیامبر (ص) در وصف علی (ع) می‌فرماید. سید حمیری نیز با بهره‌گیری از این کلام و گفتار رسا و بلیغ اشعارش را متبرک می‌سازد و چنین می‌سراید:

فَفَارُوقُ بَيْنَ الْهَدْيِ وَ الضَّلَا ل وَ صَدِيقُ أُمَّتِنَا الْكَبِيرُ
(ديوان سید حمیری، ص ۱۰۰)

سید حمیری در اشعار بسیاری از غدیر خم سخن به میان آورده و می‌توان گفت که اکثر اشعار او در مورد حضرت علی (ع) و واقعه غدیر خم است. مساله جانشینی و وصایت پیامبر (ص) و نصب حضرت علی (ع) در حجه الوداع و همچنین در غدیر خم، ذهن سید را به خود مشغول داشته و در اثبات حقانیت مساله وصایت بسیار کوشیده است و از هنر خود که شعر است به مقابله با دشمنان وصایت و خلافت و جانشینی حضرت علی (ع) پرداخته است. از جمله فرموده پیامبر (ص): **اللَّهُمَّ عَادِمَنْ عَادَاهُ سَيِّدٌ بِاِقْتِبَاسٍ** از این حدیث این چنین سروده است:

أَلَسْتُ مَوْلَاكُمْ فَذَامُولِي لَكُمْ وَاللَّهُ شَاهِدٌ بِذَا عَزَّ وَ جَلَّ
يَارَبِّ وَالٍ مَنِ يُوَالِي حَيْدِرًا وَ عَادَ مَنْ عَادَاهُ وَ أَخْذَلُ مَنْ خَذَلُ
(ابن شهر آشوب، مناقب، ج ۳، ص ۳۱)

خدایا دوست بدار کسانی که با علی (ع) دوست هستند و دشمن بدار کسانی که با علی (ع) دشمنی می‌کنند و خوارشان بگردان.

این شعر زیبای سید پایان بخش مطلب ماست.

نتیجه گیری

سید حمیری به عنوان شاعری توانا و چیره آگاهی گسترده‌ای از حدیث و فقه و قرآن و تاریخ اسلام و سیره رسول الله علی (ع) و سایر ائمه اطهار (ع) داشته است و با تکیه بر همین آگاهی در جهت اثبات عقاید شیعه و ولایت علی (ع) از علوم قرآنی استمداد جسته و کلام خود را متبرک نموده است نکته بسیار مهم این است که سید در تمامی اشعارش از قرآن و حدیث اقتباس و تضمین نموده که کمتر در آثار شعرای بعد از او به چشم می‌خورد به همین دلیل می‌توان گفت که دیوان سید حمیری به جز در موارد محدود آینه تمام نمای قرآن و حدیث است و از چنان جامعیتی برخوردار است که امام صادق (ع) بر اشعارش مهر تایید زده است. قدرت بهره‌گیری و توانمندی سید در استفاده از قرآن و حدیث در شعر و در ارتباط با موضوعات خاص زبانزد خاص و عام است و می‌توان آن را آیین‌نامه زبان‌آوری دانست.

منابع

- ۱- قرآن کریم.
- ۲- محمد بن عمران المرزبانی، ۱۴۰۷ ه. ق، اخبار شعراء شیعه، بی‌جا.
- ۳- شبر، جواد، ۱۴۰۰ ق / ۱۹۸۰ م، ادب الطف أو شعراء الحسین، الطبعة الاولى، بیروت، موسسه الاعلمی.
- ۴- امین، محسن، ۱۴۰۶ ه. ق، اعیان الشیعه، بیروت، دارالتعارف للمطبوعات.
- ۵- اصفهانی، ابوالفرج، ۱۴۰۷ ه. ق، الأغانی، بیروت، دارالفکر.
- ۶- المجلسی، محمد باقر، ۱۴۰۳ ه. ق، بحار الأنوار، بیروت، دار احیاء التراث العربی.
- ۷- العبیدی، محمد بن عبدالرحمن بن عبدالمجید، ۲۰۰۳ م، التذکره السعديه فی الاشعار العربيه، ابوظبی، مجمع الثقافی.
- ۸- صدوق، محمد بن علی بن بابویه، ۱۳۸۴ ه. ش، التوحید، شرح محمد علی سلطانی، تهران، انتشارات ارمغان طوبی.
- ۹- الترمذی، ابو عیسی محمد بن عیسی سوره، الجامع الصحیح (سنن الترمذی)، شرح ابراهیم عطوه عوض، بیروت- لبنان، دار احیاء العربی، بی‌تا.
- ۱۰- حسین، طه، ۱۹۸۰ م، حدیث الاربعا، بیروت، دارالکتب اللبنانی.
- ۱۱- الحمیری، اسماعیل، ۱۴۲۰ ه، دیوان السید الحمیری، شرح ضیاء حسین الأعلمی، بیروت، موسسه النور للمطبوعات.
- ۱۲- الطهرانی، آقا بزرگ، ۱۴۰۸ ق، الذریعه الی تصانیف الشیعه، قم، موسسه اسماعیلیان.

- ۱۳- الکشی، ابوعمر و محمد بن عمر بن عبد العزیز، رجال، کربلا، موسسه الأعلمی للمطبوعات، بی تا.
- ۱۴- الامینی النجفی، عبدالحسین احمد، ۱۳۶۶ هـ. ق، الغدیور، تهران، دارالکتب الاسلامیه.
- ۱۵- المبرد، محمد بن یزید بن عبدالاکبر الثمالی الازدی، ۲۰۰۳ م، الفاضل فی اللغه والادب، ابوظبی، انتشارات الموسوعه الشعریه مجمع الثقافی.
- ۱۶- ابن شهر آشوب، ابوجعفر رشیدالدین محمد بن علی، مناقب آل ابی طالب (ع)، قم، انتشارات علامه، بی تا.
- ۱۷- الحاکم نیشابوری، ابوعبدالله محمد، ۱۹۹۰ م، مستدرک علی الصحیحین، الرياض، مکتبه النصرالحدیثه.